

АНАЛИЗЪТ НА РАЗГОВОРА – ТЕОРИЯ НА ПРАКТИКАТА

Донка Мангачева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Анализът на разговора, или по-точно „говоренето във взаимодействие“, поставя фокус върху социалния пласт и вътрешната организация на интерактивния епизод, както и върху процедурните основи на ежедневието. Изследователската традиция е насочена към няколко ключови аспекта на разговора – действие, структура и интересубектност. Тяхната същност и характеристики се извеждат с помощта на оригинална методология, която се прилага изключително върху езиков материал от устната комуникация в обичайни ситуации и предвижда подробен разбор на транскрипции на извлечения текст.

Keywords: conversation analysis; talk-in-interaction; action; structure; intersubjectivity; transcription; interpretation

1. Опорни положения и работни понятия в анализа на разговора

Анализът на разговора (оттук нататък АР) изхожда от презумпцията, че взаимодействието обхваща няколко съществени момента: свързването на всяко текущо действие с последващото (осмислено като негова проекция), произвеждането на въпросното действие, както и неговото тълкуване от предишния говорещ. Затова АР предполага, от една страна, изучаване на отделното действие и неговата комбинаторика, а от друга – управлението на контекста и междусубектното отношение. Тези функции са продукт на общ набор от структурирани и социално споделени процедури, които същевременно, макар и негласно, са обект на преценка и изпълнение от страна на акторите. Процедурите са нормативни дотолкова, доколкото участниците носят морална отговорност както за отклоненията в прилагането им, така и за евентуалните инференции, породени от употребата им (Heritage, 2008).

В съзвучие с гореизложената постановка дългогодишните проучвания в областта са насочени към следните основни аспекти на разговора: действието, структурата и интересубектността (постигането на разбиране). Тези величини са обект на внимание за много школи в социалните науки, но АР се откроява по начина, по който разкрива как те се осъществяват и регулират

на практика в словесното взаимодействие (Perakyla, 2007; Heritage, 2008). Неговата платформа поставя изключителен фокус върху езиковия материал от устната комуникация в обичайни ситуации (с повече от един участник в говоренето) и предвижда подробен разбор на транскрипции на извлечения текст. В наблюденията съществена роля има синхронното осмисляне на контекста, при което дадено изказване се разглежда във връзка с предходните включвания в пределите на конкретно взаимодействие. Освен това се отчитат и макросоциалните явления, ако те са от явно значение за разбирането на говорещите по време на разговора (Titscheretal, 2000: 117 – 118; Have, 2007: 9 – 10).

2.1. Действие

От позициите на АР словесната интеракция се възприема като вид дейност, или съвкупност от взаимоотношени действия (в най-смпъл вид: дори в най-обикновения си всекидневен разговор хората неизбежно правят нещо). Действието е уникално и съзидателно, винаги носител на смисъл и брънка в изграждането на смисъл – то е целенасочено и базирано на преценката за физическите или социалните обстоятелства, в които се намира човекът. Съдържанието му се разчита задължително в контекст и придобива социална значимост едва когато свързаният с него смисъл бъде споделен. Някои решения на говорещите са типични за всеки вид взаимодействие (напр. последователно вземане на думата, навръзване на реплики в словесния поток). Други са по-специфични и присъщи за конкретни речеви събития (напр. откриване или закриване на разговор, задаване и отговаряне на въпроси, разказване на история, подаване или получаване на известия, оплаквания, оценки и др.). И в двата случая обаче постъпките на комуникантите може да бъдат разпознати чисто интуитивно благодарение на естествения човешки усет. От споменатото типологично разделение произлизат две основни тенденции в полето на АР (Heritage, 2008; Heritage, 2010).

Първичната, или традиционната призма е свързана със самата институция на разговора, като пълноценен обект. Тук анализът се съсредоточава главно върху неформалното общуване – обичайната размяна на реплики между роднини, приятели и познати – с цел да изясни процеса и структурата на междуличностното взаимодействие, както и основни аспекти на социалното поведение в определени речеви събития, ролята на вокализацията и кинетиката и т.н. Проучванията в тази плоскост се спират върху базисни аспекти на организацията на разговора, като редуване на включванията на говорещите, поправяне или уточняване при затруднения във възприемането, произнасянето или разбирането, построяване на верига от действия, изразяване на отношение към смисъла на изказването с помощта на невербални средства (поглед, поза на тялото, жестове и др.).

Ресурсите за построяване на обикновен разговор може да бъдат впрегнати и за институционални цели¹⁾, т.е. сливането на интеракционалния ред и нормативната система може да доведе до социален резултат (придобиване на статус/идентичност или изобщо регулиране на поведението) както отбелязва Гофман (Goffman, 1961). Тогава обаче интеракционалният ред претърпява значителни промени, напр. размяната на въпроси и отговори в обикновен разговор е крайно различна от изпитването в класната стая, разпита в съдебната зала, новинарското интервю или медицинската консултация (Heritage, 2008). Много съвременни трудове са посветени на общуването в официална или професионална среда и съответно на индивидуалните характеристики на определени действия, като напр. реализацията на въпроси и отговори в кръстосани разпити, журналистически интервюта и пресконференции, медицински консултации и диагностика. Там изследователите търсят обяснение за начините, по които се намесват, изтъкват или задействат определени социални институции или проследяват маркирането на расови, класови, полови различия в интеракцията. Разработките се вписват във вторичната и по-специфична ориентация в АР, ангажирана с това как се постига и поднася описанието на света, на категориите и знанията, базирани на здравия разум и управлението на социалните институции чрез разговора. Изхожда се от предпоставката, че конвенционалните институции – икономиката, държавното управление, правото, религията, войната, здравеопазването, образованието – са производни, временни, подчинени на изконната институция на разговора. Тя може да надживее техния крах относително невредима и наистина е оцеляла (макар и с някои видоизменения и културни различия) през цялата история на човечеството (Schegloff, 2006).

Пресечната зона на споменатите насоки е концепцията за специфичен институционален ред в разговора – тя обуславя „дисекцията“ на съответните му градивни практики с оглед на приноса им към организацията на обществото (Schegloff, 2007; Heritage, 2008). АР се стреми да докаже, че последователното подреждане на репликите в даден комуникативен епизод е „не произволно събитие, а реализация на локално (т.е. по време на разговора) конституирани проекти, права и задължения“ (Have, 2007: 114 – 115). По този начин се конструира, регулира и поддържа социалната действителност чрез всекидневното взаимодействие.

2.2. Структура

Междусубектната словесна интеракция притежава уникални характеристики. Всеки епизод протича при определени обстоятелства, между конкретни индивиди, които боравят със специфичен социален и културен контекст и привнасят в общуването личните си качества, убеждения, опит, както и историята на взаимоотношенията си. Но дори при повърхностен

прочит личи, че всеки фрагмент е съставен от трайни, познати, повтарящи се градивни елементи – „тухличките“ на социалния живот (Wilkinson & Kitzinger, 2011). Това е една от основните задачи в АР – да се идентифицират въпросните елементи и да се обясни техният подбор и функциониране. Ето защо при проучване на езиковите данни вниманието е насочено към принципната организация, или цикличния строеж на разговора във взаимодействието, към характеристиките на диалогичния обмен, които изплуват независимо от психологическите особености на говорещи или плоскостта на техните отношения. Разкриването на подобна картина, или „генеричен ред на организацията в разговора“ (по терминологията на Schegloff, 2007), е разковничето на нашата компетентност като социални актори: тя предопределя както собствената ни позиция и линия в интеракцията, така и тълкуването на поведението на другите. За да обхване цялостния облик и устройство на словесното взаимодействие, АР въвежда технически спецификации на ключови структурни аспекти (напр. вземане на думата, оформяне на действието, верижно подреждане, коригиране, избор на езикови средства и т.н.). И в това начинание АР се заема „не да предложи академичен или „страничен“ прочит на последователността в даден словесен обмен, а да опише организираната интерпретация от страна на самите хора в потока на разговора, миг по миг“ (Wooffitt, 2001: 56, подчертано в оригинала).

Както вече бе споменато, АР почива на схващането, че междусубектната интеракция притежава стройна организация – прости правила и структура, съобразени с целите на акторите и служещи като матрица за словесното действие изобщо. Отправна точка е наблюдението, че хората обикновено говорят един по един, т.е. предават един на друг *терена на разговора* (conversational floor) в определен порядък (Sacks et al., 1974). По принцип всеки говорещ има право на една *конструктивна единица на ред* (turn constructional unit) – най-малкият фрагмент от разговора, или реплика. По строежа на въпросната единица участниците във взаимодействието се ориентират за *релевантното място за преход* (transition-relevance place), където може да се осъществи смяна на говорещия. Настоящият говорещ може да избере следващия, а ако не го направи, всеки друг участник може да се самоизбере на споменатото място. Ако и това не се случи, първоначалният говорещ може (но не е необходимо) да продължи. Редуването в разговора се обяснява с неговата *проектируемост* (projectability) – всяка единица на разговора подлежи на наблюдение в хода на произнасянето ѝ с оглед на това, което ще доведе до потенциалното ѝ завършване (например край на изречението). Коинтерактантите следят собствената си реч и изказванията на събеседниците си и въз основа на техните синтактични, прозодични и прагматични особености успяват да предвидят кога настоящата реплика достига до

своя възможен край. Така в нормални условия може да изчакаат релевантното място за преход, за да се включат без пауза или застъпване.

Една от централните теми в АР и до днес е верижната организация на взаимодействието – понятие, обединяващо няколко значими идеи. Първо, при извършването на конкретно действие говорещите обикновено проектират (емпирично) и изискват (нормативно) уместността на „следващото“ действие или набор от възможни „следващи“ действия от поредния говорещ (Schegloff, 1972). Второ, усвоявайки реда в разговора и изграждайки съответната реплика, говорещите обикновено вземат отношение по предшестващия фрагмент от словесния поток, т.е. верижната контекстуалност има фундаментална роля за оформянето на всяко включване в диалога (Schegloff & Sacks, 1973; Sacks, 1992). Трето, при извършване на всяко действие говорещите показват как разбират предходното действие. Явлението се онагледява на много равнища – например, когато акторът изразява съгласие, той на практика потвърждава, че приема предишната реплика като завършено изказване, адресирано до самия него, че го разпознава като действие от определен тип (например покана) и т.н. Разбирането може да подлежи на корекции на всеки по-късен етап от текущата интеракция (Schegloff, 1992; Heritage, 2008).

Общо погледнато, всеки комуникативен акт е част от по-голяма структурна единица – *верига* (sequence), чийто основен най-важен компонент е *съседната двойка* (adjacency pair) (Schegloff & Sacks, 1973; Schegloff, 2007). Тя се състои от две последователни изказвания, като първото действие („първа част на двойката“), изпълнено от един интерактант, предполага определен тип второ действие („втора част на чифта“), извършено от друг интерактант. Съседните двойки служат често като ядро, около което се формират по-големи последователности – разширения, вметнати серии преди, след или между основната двойка (pre-expansion, insertexpansion, post-expansion). Типични примери за непосредствени двойки са единства като въпрос – отговор, поздрав – поздрав, молба – позволение/отказ, покана – приемане/отклоняване. Поздравяването, задаването на въпрос или отправянето на покана са примерните ситуации, в които може да се очаква първото изказване да бъде последвано от подходящ, предпочитан отговор (например връщане на поздрава, отговаряне на въпроса или приемане на поканата) и да се допусне друг възможен, непредпочитан отговор (напр. отказ за изпълнение на молбата, отклоняване на предложение). Изборът е свързан със *структурата на предпочитанията* (preference structure), тъй като връзката между първото и второто действие на двойката е стриктна и нормативна и първото изказване създава очаквания за това какъв тип изказване трябва да следва (напр. взаимността при поздравяване, очакването за изпълнение на молба и др.).

2.3. Интерсубектност

В качеството си на институция интеракцията регулира различни аспекти на междуличностното взаимоотношение. Тя представлява най-простата възможна социална система, която се състои от две страни – аз и другият/другите, и предполага непрекъсната смяна на ролите на говорещ и слушащ заедно със съответните права и задължения за акторите²⁾. Основни права например са: правото на говорещия да бъде разбран така, както той желае, правото на слушащия да изисква от говорещия да се изразява ясно, правото на знание и мнение, натрупани въз основа на личен опит, както и свързаното с него епистемично позициониране (маркирането на мястото на информацията в обмена – това, което се знае за другите (коинтерактантите или неприсъстващи лица), вкл. общовалидните истини в епистемичната общност, това, което по право може да се знае, опише или комуникира (Sacks, 1984; Heritage, 2008). Сред задълженията централно място заема управлението на задружните отношения (социалната солидарност) между участниците във всеки етап на взаимодействието. Паралелът е прокаран още от Гофман, според когото социалното взаимодействие може да се разглежда не само като умален мащаб на обществения договор, но и като арена за постигане на лични цели, където може да се получи превес или примиряване на определени потребности на лицето (Goffman, 1971). Конвенциите за последователност в интеракционалния ред канализират социалното действие в полза на сътрудничеството. Това положение намира израз в АР като вече споменатата организация на предпочитанията.

От гледище на АР взаимодействието е средище за създаване, поддържане и договаряне на интерсубектното разбиране за намеренията на участниците, статуса на тяхното знание и взаимоотношение, както и становището им по отношение на обсъжданите обекти (Heritage & Atkinson, 1984). Изходното равнище за осмисляне на тези факти е презумпцията, че всяка реплика придобива съдържание на базата на следващата. Тъй като всяко включване в разговора се произвежда в контекста, дооформен от предишното(-ите), то задължително носи знака на определено разбиране за ситуацията (интерпретацията на съответния продуцент (Sacks et al., 1974). Така например, когато даден говорещ подаде реплика, окачествима като отговор, той показва, че е приел предходната като въпрос. В случаите, когато той сметне, че тълкуването на неговия замисъл, въплътено в изказването на следващия участник, е проблематично, има възможност да коригира разбирането му в по-нататъшната си изява (Schegloff, 1992).

Казаното дотук води до обединяващата мисъл, че интеракцията, отразена чрез размяната на реплики, е организирана като кохерентна, смислена *поредрност* (*верига, серия*) (вж. Schegloff, 2007: 2) Всяка реплика в диалогичното единство има не само ретроспективно тълкуване, а и проспективна релевантност – всяка

начална реплика предполага отговор, а всеки отговор указва на какво действие отговаря първата реплика (Schegloff, 2007: 20 – 21). Тематичната връзка между тях обаче се установява едва с поглед назад, понеже нито един от участниците във взаимодействието не би могъл да знае със сигурност в какво ще се състои следващият комуникативен ход. На всеки етап от развитието на комуникативния социален контекст изникват допълнителни социални интерпретации на речевото действие (вж. Goffman, 1981: 33). Последното се отнася с пълна сила и за резултатите от провеждането на АР върху конкретен езиков материал.

Относителността на изводите е явление, с което се сблъсква както комуникантът в реалните условия на общуване, така и изследователят при групировката, анотацията и анализа на съответните данни. Задълбоченото разсъждение върху дадена ситуация ги кара да осъзнаят колко е трудно да се изведе и докаже релевантното значение или да се определи категорично смисълът, вложен от говорещия, на базата на някакъв речев фрагмент. Така разсъждава и Фоконие (1997: 32), когато систематизира наблюденията си върху естествения език. Той споделя, че езиковата реалност се отличава с „илюзорна простота“, която е добре познатото следствие от нашия двоен статус на свидетели и компетентни участници в речевата дейност. Тъй като сме компетентни вършители, смятаме, че е лесно да разберем какво всъщност се случва в разговора. И наистина, (в реалния поток на общуването конкретното послание обикновено изглежда пределно ясно. Но когато започнем да го изучаваме по-сериозно, допускаме много по-голям брой тълкувания, дори такива, в които не сме абсолютно убедени. Всяка последваща контекстуализация е само „работна“, никога окончателна и съизмерима единствено с индивидуалността, с капацитета на личността. Наблюдателят стои пред простор от възможности, от потенциални контексти и няма гаранция, че ще установи безпогрешно идеите, възникнали в съзнанието на участниците в обмена. Не би могъл и да възстанови изживяването на мига, което е присъствало в дискурса и се е стопило безвъзвратно. Смисълът на изказа, до който той достига, не само превишава дословното, първичното значение, заложено в изречението, но спокойно може да надхвърли и смисъла, привнесен от говорещия. С други думи, изказът се мултиплицира според наложените върху него интерпретации в езиковата общност, защото е плаващ – съществува извън момента на своето създаване, може да се отдалечава от изначалния си контекст и да се вписва в нови и непредвидими контексти.

3. Изследователски процес

Повечето съвременни специалисти, практикуващи АР, се въздържат от обширни теоретични и методически описания на изследователския процес за сметка на разискването на конкретни въпроси по емпиричния материал³⁾. Това е съвсем съзнателна стъпка предвид подразбирането на общите насоки

и своеобразните техники, заложи в ранните разработки в областта (напр. Schegloff & Sacks, 1973). Подходът в АР е изцяло индуктивен – ученият не проверява предварително формулирани тези и хипотези, а построява теория въз основа на внимателно проучване на реалната последователност в поведението. Затова, на пръв поглед, сякаш липсват изрични предписания за „правилно“ провеждане на АР освен напътствието, че методологичната процедура трябва да бъдат адекватна на подбрения материал и предстоящите за решаване проблеми, и се концептуализира в движение, не се фиксира предварително. Това донякъде се дължи на съществените характеристики на ексцерпирания източник, т.е. записите на интерактивния поток. Възможностите за тяхното системно проучване задават доста широки граници на действие за учения и му оставят свобода да развие и приложи собствени, подходящи за случая евристични и аргументативни механизми. И тук се намесва „наследството“ на АР от неговия първоизточник – социологията. АР възприема категорично качествен, а не количествен подход и залага на сравнителния метод в обработката на данните⁴). Той не придава емпирична валидност на твърденията за организацията на разговора чрез статистическа проверка на честотата или дистрибуцията на определени единици (затова например не предполага класификация на случаи на употреба на видове двойки, търсене на най-типичен отговор или изобщо обобщение на граматически и лексикални особености на речта). С други думи, тази форма на анализ не може и не бива да бъде избрана с надеждата, че работата ще доведе до измерими резултати. Освен това на преден план в АР изпъква стремежът към формализация – изследователите изхождат от концепцията за контекстуализиращите средства в разговора (напр. анализ на членството в дадена общност, анализ на интерактивните обстоятелства, профил на получателя и т.н.), но на практика се стремят да стигнат до формално разлагане, т.е. до идентифициране на конкретни езикови единици с оглед на определена стойност или служба. Необходимостта от подобно заключение е солидно аргументирана още от Сакс и неговите колеги (Sacks et al., 1974), без да е изяснена напълно самата процедура за извеждане на организацията на разговора на базата на отличителните, специфичните обстоятелства за неговото пораждаване и протичане (т.е. не се описва как точно функционира тя извън неговото феноменално поле).

Фактът, че много изследвания в полето на АР не съдържат подробни програмни обяснения, води до слаба осведоменост на научната аудитория за конкретните цели и стратегии на АР – те продължават да изглеждат някак смътни или аморфни и откриват пространство за многопосочни критики и обвинения в неразбираемост (вж. още Haver, 1990). Затова тук ще бъдат обсъдени някои основни положения, свързани с технологията на работа.

По отношение на изследвания материал АР се разграничава от традиционно възприетите или предпочитани източници на информация в со-

циологията, тъй като се въздържа от използването на анкети, полеви записки, измислени примери, експерименти и др. Главното съображение е, че в по-голямата си част същите данни са резултат на манипулация, подбор или реконструкция от страна на изследователя или информатора, или са продукт на въображението въз основа на предположения за вероятност или важност (Heritage & Atkinson, 1984). Учените в областта на АР настояват за използването главно на аудио- и видеозаписи⁵) на епизоди на „естествено, спонтанно“ социално взаимодействие, които се прехвърлят в писмен вид (т.е. транскрибират, аотират) за нуждите на по-нататъшните наблюдения.

Транскрипцията е удобен начин за представяне на материала, без да е негов истински заместител, защото е неизменно селективна (Psathas & Anderson, 1990). Тя има неоспоримото предимство да съхранява и онагледява подробности във взаимодействието, които биха убегнали на обикновения слушател. Не на последно място, тя осигурява на изследователя бърз достъп до широк спектър от интерактивни епизоди, както и възможност за многократно сверяване на данните. Разбира се, транскрипцията не бива да се прави с оглед на конкретен изследователски проблем или хипотеза, а в символиката трябва да бъде максимално опростена като практически компромис между прецизност и разбираемост (Heritage & Atkinson, 1984).

Първообразът и „златното сечение“ на системата за аотиране са разработени от Гейл Джеферсън – те са специално създадени с оглед на отразяването на съществени аспекти на разговора и включват означения за най-разнообразни вокални и интерактивни явления (вж. Jefferson, 2004).

Много автори избягват конвенционалната транскрипция или я опростяват максимално, защото чувстват, че тя е задължително интерпретативна. Ученият трябва винаги да избира между алтернативни репрезентации на данните, т.е. транскрипцията е неразривно свързана с определена степен на тълкуване и незабелязано се превръща в част от анализа. Затова днешните изследователи се стремят да осигурят минимални, възможно най-опростени стандартни обозначения, за да ограничат, доколкото е възможно, субективния си прочит и да не затрудняват възпроизвеждането и проследяването на комуникативната ситуация (вж. още Grundy, 2000).

Казаното дотук води до още един съществен въпрос в АР – равновесието, или по-скоро противопоставянето между тълкуване и анализ, доколкото те са разграничими. Тълкуването се отнася до усилието да се формулира сравнително уникалното значение, което дадено изказване, действие или епизод има за съответните участници и/или изследователите, докато анализът изолира единици, механизми и процедури, релевантни за редица случаи и води до обобщението на резултати и обосновани заключения относно същината на многоликата човешка изява.

В светлината на тези размисли АР може да бъде разглеждан и като анализ на интерпретациите във взаимодействието. Потвърждава го и самата история на направлението (Have, 1990). В началото се поставя фокус главно върху словесната страна на взаимодействието. Постепенно тази база се разширява с включването на още аспекти, най-вече по отношение на последователната организация на взаимодействието, например застъпване на реплики, особености на дишането и различни интонационални явления. Разликата изпъква ясно при сравняване на транскрипции, включени в по-ранни и по-късни проучвания (вж. Jefferson, 1985). Започва да се отделя специално внимание на невокалните феномени в прякото взаимодействие, като мимики и движения на тялото. Преразглежда се ролята на невербалните средства в интеракцията, както и схващането, че смисълът на словото не може да бъде преценен пълноценно, без да се отчете несловесното поведение, т.е. значението може да бъде фиксирано само при отчитане на цялостната ситуация. АР приема, че значението наистина зависи от подвижния гещалт, но не е изключено да се разсъждава какъв е поотделно приносът на конкретни елементи или класове от явления. И в тази посока е логично да се започне с най-достъпните аспекти на взаимодействието, а именно говоренето, употребата на думи, и на следващ етап, когато се знае достатъчно за цялостната организация, да се продължи с анализ на по-трудно податливи явления.

4. Обща оценка: ограничения на АР

Още с появата си през втората половина на XX в. АР предизвиква неодобрението на авторитетни учени, които отхвърлят АР като безплоден емпиризъм (Coser, 1975), или „лингвистика тип направи сам“ (Goldthorpe, 1973), или „индустрия за повторно омагьосване“, годна само за контракултурните хипита в Южна Калифорния (Gellner, 1975). По-снижодителните отбелязват, че работата на Сакс, Шеглоф и Джеферсън предоставя много интересни прозрения за разработване на разговора, но избраната методология и изведените категории остават толкова неформални и неточни, че трудно може да се използват за практически цели (Coulthard, 1977: 92).

Едно от сравнително ясните положения в АР е виждането, че разбирането на следващата реплика зависи от нашето очакване – според формулата на съседната двойка това, което следва въпроса, следва да се третира като отговор на този въпрос. Този наглед лесен критерий обаче се очертава и като един от проблемните пунктове на АР, а именно липсата на системност – няма пълен списък на всички непосредствени двойки или точно описание за разпознаване на непосредствените двойки или релевантните места за преход (Eggins & Slade, 1997; Lakoff, 2003: 168 – 169).

Сериозни възражения предизвикват и други опорни постановки на АР, изложени от Сакс, Шеглоф и Джеферсън, като например стълпотворението

на термини, заимствани от точните и естествените науки, омаловажаването на невербалните комуникативни средства, изчислението на релевантното място за преход (чия е преценката за задоволителното построяване на репликата, дали е достатъчно да се разчита на предполагаемата завършеност на изречението), техниките за избор на следващ говорещ (които невинаги изпълняват своето предназначение или пък ограничават пресилено реалните възможности за включване в диалога), механизмите за корекция (плаващи между очакваното вземане на думата в обmena и намесата в принос към основната тема на беседата) и др. (Power & DalMartello, 1986; Lakoff, 2003: 168 – 169).

Друг критичен въпрос е наслагването на разнопосочни влияния в словесната интеракция и възможностите за тяхното тълкуване. За АР текстът е контекст – учените се фокусират върху верижната прогресия на взаимодействието и начина, по който всяко изказване е оформено от предишните наслагвания и оформя по-нататъшната продукция. В общи линии: АР разглежда контекста като нещо, създадено в разговора, а не разговора като нещо, създадено от контекста. И макар да се признава отношението между текста и общите фонові знания, прозиращи в контекста, е важно само това, което може да се види и разбере в текста. Недостатъкът на подобна „изолация“ е, че разговорът не съществува в социален вакуум (Fairclough, 1989: 12). Структурата му е обвързана с пространствената схема на обществото и други негови институции, както и с конвенциите в извършването на всекидневни или по-специфични действия. Затова АР е основателно критикуван, че не взема под внимание прагматичните или социолингвистичните аспекти на взаимодействието, фоновия контекст, компонентите на ситуацията и др., дори грубо ограничава допустимия контекст (Bucholtz, 2003).

В разработките липсва информация за участниците под формата на обичайните социологически променливи (социално-икономически статус, възраст, пол, идентичност, професия), институционално положение и личен опит. Поради това много учени не са убедени, че АР може да се разглежда като обща теория за социалното действие (Schegloff, 1987) и продължават да го определят като „микро“, „молекулярен“, „тесен“ и „интернистки“ (Wetherell, 1998; Billig, 1999).

Това изложение няма за цел да даде отговор на маркираните по-горе съображения, нито да изчерпа полемичните или все още отворени въпроси. То е написано с убеждението, че и силата, и пробойните на АР следва да бъдат оценени по отношение на общия замисъл на тази изследователска програма. Всяка критика е показателна за пътя, който трябва да извърви една концепция, за да преодолее, ако е възможно, своите недостатъци и да се наложи като полезна, „работеща“ теория. АР наистина се нуждае от прецизиране на изходните положения и избистряне на терминологията и методологията – това е поред-

ното предизвикателство към последователите на гениалния Харви Сакс. АР обаче притежава огромния заряд на умозрението, едновременно произлизащо от практиката и предназначено за нея – дори само това оправдава усилието за неговото усъвършенстване. АР има потенциала да разкрие фундаменталната организация на социалното действие и взаимодействие и в приложните, и в институционалните ѝ аспекти. Да вникне в начина, по който протича и се осъществява междуличностното разбиране отвъд всеизвестното, да определи организационните слоеве в структурата на интерактивната ситуация. Да свърже констатациите за строежа и порядъка в диалогичния обмен с характеристиките на социалните актори и обстановката. Даже да се върне в изходната си точка – бленуваният от пионерите материк е наука, способна да се справи с детайлните характеристики на действието в реалното общуване, за да може обратно да проектира конститутивните елементи на явленията в обществото (Sacks, 1992: 27). Затова обхватът на АР не се свежда до запасяване с езикови корпуси, регистриране на детайли и специфични особености в конкретен диалогичен обмен или пък препотвърждение на типови характеристики на взаимодействието. Откритите явления може и трябва да се надграждат, а намеренията и търсенията – да се канализират или прекрояват в нови хоризонти отново с оглед на вездесъщата практика. Както някога е опитал Сакс, който впрочем неволно започва да анализира разговора просто защото търси проява на човешката индивидуалност, „проба“ от обществения живот, която може да бъде записана.

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. По въпроса вж. още Drew & Heritage (1992).
2. Както Гофман (1971: 95) отбелязва, дори самият акт на говорене предполага право на речева изява и съответно задължение за изслушване.
3. Повече сведения по темата предоставя Have (1990).
4. Относно някои опити за квантитативни изследвания в АР вж. Have (1990).
5. Последните са необходими за проучването на взаимодействието лице в лице и дават възможност за анализ на интерактивните функции на жестовете, позата на тялото и погледа, какъвто например присъства у Goodwin (1981).

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Billig, M. (1999). Whose terms? Whose ordinariness? Rhetoric and ideology in conversation analysis. *Discourse & Society*, 10 (4), 543 – 558.
- Bucholtz, M. (2003). Theories of discourse as theories of gender (pp. 43 – 68). In: Holmes, J. & Meyerhoff, M. (Eds.). *The Handbook of Language and Gender*. Oxford: Blackwell Publishing.

- Coser, L. (1975). Two Methods in Search of a Substance. *American Sociological Review*, 40, 691 – 700.
- Coulthard, M. (1977). *An Introduction to Discourse Analysis*. London: Longman.
- Cutting, J. (2002). *Pragmatics and Discourse. A resource book for students*. Florence, KY: Routledge.
- Drew, P. & Heritage, J. (1992) Analyzing Talk at Work: An Introduction (pp. 3 – 65). In: Drew, P. & Heritage, J. (Eds.). *Talk at Work: Interaction in Institutional Settings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eggins, S. & Slade, D. (1997). *Analysing Casual Conversation*. London: Cassell.
- Fairclough, N. (1989). *Language and Power*. Harlow: Longman.
- Fauconnier, G (1997). *Mappings in thought and language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gellner, E. (1975). Ethnomethodology: Re-enchantment Industry or Californian Way of Subjectivity. *Philosophy of the Social Sciences*, 5, 431 – 450.
- Goffman, E. (1961). *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. New York: Doubleday Anchor.
- Goffman, E. (1971). *Relations in Public: Microstudies of the Public Order*. New York: Harper & Row.
- Goffman, E. (1981). *Forms of Talk*. Oxford: Basil Blackwell.
- Goldthorpe, J. H. (1973). Revolution in Sociology. *Sociology*, 7, 449 – 462.
- Goodwin, C. (1981). Conversational Organization: Interaction between Speakers and Hearers. New York: Academic Press.
- Grundy, P. (2000). *Doing Pragmatics*. Arnold.
- Have, P. ten (1990). Methodological issues in conversation analysis. *Bulletin de Méthodologie Sociologique*, 27 (6), 23 – 51.
- Have, P. ten (2007). *Doing conversation analysis*. London: Sage.
- Heritage, J. (2008). Conversation Analysis as Social Theory (pp. 300 – 320). In: Turner, B. (Ed.). *The New Blackwell Companion to Social Theory*. Oxford: Blackwell.
- Heritage, J. (2010). Conversation Analysis: Practices and Methods (pp. 208 – 230). In: Silverman, D. (Ed.). *Qualitative Sociology*. London: Sage.
- Heritage, J. & Atkinson, J. M. (1984). Introduction (pp. 1 – 15). In: Atkinson, J. M. & Heritage, J. (Eds.). *Structures of Social Action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jefferson, G. (1985). An exercise in the transcription and analysis of laughter (pp. 25 – 34). In: van Dijk, T. A. (Ed.). *Handbook of discourse analysis* (vol. 3). London: Academic Press.

- Jefferson, G. (2004). Glossary of transcript symbols with an Introduction (pp. 13 – 23). In: Lerner, G. H. (Ed.). *Conversation Analysis: Studies from the first generation*. Philadelphia: John Benjamins.
- Lakoff, R. (2003). Language, gender and politics (pp. 161 – 178). In: Holmes, J. & Meyerhoff, M. (Eds.). *The Handbook of Language and Gender*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Peräkylä, A. (2007). Conversation Analysis (pp. 791 – 794). In: Ritzer, G. (Ed.). *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*. Blackwell Publishing.
- Power, R. J. D. & Martello, M. F. dal (1986). Some criticisms of Sacks, Schegloff, and Jefferson on turn taking. *Semiotica*, 58 (1/2), 29–40.
- Psathas, G. & Anderson, T. (1990). The 'practices' of transcription in conversation analysis, *Semiotica*, 78, 75 – 99.
- Sacks, H. (1984). On doing "being ordinary" (pp. 413 – 429). In: Atkinson, J. M. & Heritage, J. (Eds.). *Structures of Social Action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sacks, H. (1992). *Lectures on Conversation* (2 Vols.). Oxford: Basil Blackwell.
- Sacks, H., Schegloff, E. A. & Jefferson, G. (1974). A Simplest Systematics for the Organization of Turn-Taking for Conversation. *Language*, 50, 696 – 735.
- Schegloff, E. A. (1972). Notes on a Conversational Practice: Formulating Place (pp. 75 – 119). In: Sudnow, D. (Ed.). *Studies in Social Interaction*. New York: The Free Press.
- Schegloff, E. A. (1987). Analyzing single episodes of interaction: an exercise in conversation analysis. *Social Psychology Quarterly*, 50, 101– 114.
- Schegloff, E. A. (1992). Repair After Next Turn: The Last Structurally Provided Defense of Intersubjectivity in Conversation. *American Journal of Sociology*, 98, 1295 – 1345.
- Schegloff, E. A. (2007). *Sequence Organization in Interaction: A Primer in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schegloff, E. A. & Sacks, H. (1973). Opening Up Closings. *Semiotica*, 8, 289 – 327.
- Titscher, S., Meyer, M., Wodak, R. & Vetter, E. (2000). *Method soft extend discourse analysis*. London: Sage.
- Wetherell, M. (1998). Positioning and interpretive repertoires: conversation analysis and post-structuralism in dialogue. *Discourse & Society*, 9, 387 – 412.
- Wilkinson, S. & Kitzinger, C. (2011). Conversation analysis (pp. 22 – 37). In: Hyland, K. & Paltridge, B. (Eds.). *Continuum Companion to Discourse Analysis*. Continuum International Publishing.

Wooffitt, R. (2001). Researching psychic practitioners: Conversation analysis (pp. 49 – 92). In: Wetherell, M., Taylor, S. & Yates, S. J. (Eds.). Discourse as data. A guide for analysis. London: Sage in association with the Open University.

CONVERSATION ANALYSIS – THEORY OF PRACTICE

Abstract. Conversation analysis, or talk-in-interaction, takes into account the social layer and the internal organization of the interactive episode with a focus on the procedural basis of everyday life. The research tradition distinguishes some crucial aspects of conversation such as: action, structure and intersubjectivity. Their essence and characteristics are defined leaning on an original methodology, applied to samples of oral verbal communication in ordinary situations, and envisages a detailed study of transcriptions of the excerpted text.

✉ **Dr. Donka Mangatcheva, Assoc. Prof.**

Department of Spanish and Portuguese Studies
Faculty of Classical and Modern Philology
Sofia University “St. Kliment Ohridski”
15, Tsar Osvoboditel Blvd.
1504 Sofia, Bulgaria
E-mail: dmangatcheva@gmail.com